

Boer, P. C., *Het verlies van Java. Een kwestie van Air Power. De eindstrijd om Nederlands-Indië van de geallieerde lucht-, zee- en landstrijdkrachten in de periode van 18 februari t/m 7 maart 1942* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 2006, 480 blz., €29,50, ISBN 90 6707 599 X).

De auteur, econoom en universitair hoofddocent aan de Bredase KMA, is stellig één van de meest vooraanstaande deskundigen met betrekking tot het in dit goed verzorgde boek behandelde onderwerp. Dit is eigenlijk het beste te karakteriseren als een strijd die door de verdedigende partij, de Geallieerden, vanaf het begin als verloren werd beschouwd. Het beste dat men bereiken kon, was de vijandelijke opmars vertragen. Op 15 februari 1942 viel Singapore, één dag later vonden de eerste Japanse landingen plaats op Zuid-Sumatra. Diezelfde dag adviseerde de opperbevelhebber van het Geallieerde ‘American-British-Dutch-Australian Command’, de Brit Wavell, een Australisch legerkorps dat naar Java onderweg was een andere bestemming te geven (welk advies door de Geallieerde opperste oorlogsleiding werd gehonoreerd). Nadat Wavell enkele dagen later naar India was vertrokken (waar hij opperbevelhebber werd) werd zijn hoofdkwartier, te Lembang bij Bandoeng, ‘ontruimd’ (10) en ging het opperbevel over de Geallieerde strijdkrachten in zijn vroegere bevelsgebied over in Nederlandse handen. Opperbevelhebber van de ‘ABDA’-strijdkrachten werd luitenant-generaal H. ter Poorten. Het Geallieerde luchtwapen, met Nederlandse, Amerikaanse, Britse en Australische componenten, werd onder hem gecommandeerd door generaal-majoor L. H. van Oyen, commandant van de Militaire Luchtvaart van het KNIL.

Het is één van de belangrijkste oogmerken van Boer om, zoals hij op de eerste pagina van het woord vooraf aangeeft, korte metten te maken met ‘een eigenaardig, maar foutief beeld’ betreffende de strijd om Java, dat hij niet ten onrechte aanduidt als ‘de gangbare wijsheid.’ Deze komt er, kort samengevat, op neer dat de Nederlanders na de val van Singapore niet geïnteresseerd waren in ‘verder vechten’, dat er in de strijd om Java maar één belangrijke confrontatie plaats vond tussen Geallieerde en Japanse strijdkrachten, de Slag in de Javazee (27 februari), en dat het KNIL daarna terugtrok om al na één week te capituleren.

Boer geeft een gedegen en gedetailleerd overzicht van de krijgsverrichtingen, waarin ook de operaties te land en ter zee, voorzover voor de luchtoorlog relevant — hierbij moet men niet alleen denken aan de acties van een onderdeel als de luchtdoelartillerie — de nodige aandacht krijgen. Daarin toont hij overtuigend aan dat er om Java hard gevochten is en geen geringe resultaten zijn bereikt bij het bereiken van de doelstellingen om de Japanners te hinderen bij het verkrijgen van vliegtuigbrandstof en hun sterkte aan operationeel inzetbare vliegtuigen te verminderen. Dit gebeurde onder uitermate moeilijke omstandigheden en dwong zelfs bewondering af bij de tegenstander: het lijkt mij uniek dat na de capitulatie van de Geallieerden de waarnemend commandant van de Militaire Luchtvaart als Japans krijgsgevangene toestemming kreeg zijn ondergeschikten in een dagorder te bedanken voor hun buitengewone inzet. Ook maakt Boer duidelijk dat er wat de luchtoorlog betreft in feite moet worden gesproken van vier belangrijke operaties, die zich steeds afspeelden gedurende een aantal dagen. Dit waren behalve de slag in de Javazee allereerst de slag om het overwicht in de lucht boven West-Java en verder de slag om het belangrijke vliegveld Kalidjati (dit viel kort

na de gewaagde landing bij Eretan Wetan in Japanse handen als resultaat van een nog gewaagder bliksemactie en kon ondanks hardnekkige pogingen daartoe niet worden heroverd) en de slag om de Tjiaterpas, die toegang gaf tot de Bandoengse Hoogvlakte.

Door middel van vooral zijn scherpe analyse van de operaties — zoals bij voorbeeld die boven de Javazee — toont Boer aan dat de Japanse leger- en marineluchtstrijdkrachten er weliswaar in slaagden het overwicht in de lucht te verkrijgen maar dat dit ‘lang niet zo totaal [was] als men dacht’ (185) en soms niet te handhaven als gevolg van slecht weer. Zijn betoog overtuigt in het algemeen en het is stellig een goede gedachte van hem geweest de beschreven Geallieerde plannen en operaties te toetsen aan de thans gangbare theorieën betreffende de luchtoorlog. Ik vind het echter wel jammer dat hij bij zijn analyses terzake bijna voortdurend gebruik maakt van Engelstalig vakjargon, dat hij zoals ook verder in zijn tekst doorgaans onvertaald laat. Ik realiseer me daarbij dat er voor veel van de door hem gebruikte uitdrukkingen waarschijnlijk (nog) geen Nederlandse equivalenten bestaan, maar het lijkt mij zinvol te zijn geweest wanneer hij op de in die omstandigheid gelegen uitdaging was in gegaan. Voor een uitdrukking als ‘turning performance’ (83) is toch naar mij dunkt in een Nederlandse tekst een goed equivalent te vinden dan wel een adequate omschrijving te geven. Mijn suggestie zou zijn: ‘wendbaarheid in het cirkelgevecht.’

Philip Bosscher

Bosman, M., *Het weeshuis van Culemborg 1560-1952* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2006, Amsterdam: Athenaeum - Polak en Van Genneep, 2006, 291 blz., €17,50, ISBN 90 253 03250 0).

Bosman promoveerde in mei 2006 aan de Universiteit van Amsterdam op dit vlot geschreven boek. Inderdaad vlot, populair en lekker makkelijk; alles bovendien in de tegenwoordige tijd. Soms is dat wat drammerig, tochtig en weinig sfeervol en kan men de wenkbrauwen fronsen over een teveel aan (lelijke) spreektaal, maar daar staat tegenover dat het boek leest als een trein. Zoals de auteur terecht stelt is ‘van het leven in het weeshuis vooral de theorie bekend.’ Dat geldt overigens voor alle zorginstellingen in Nederland en daarbuiten, niet alleen voor weeshuizen. Men denke aan gasthuizen, provenhuizen, hofjes, oudeliedentehuizen en tuchthuizen. De reglementen voor het dagelijks leven geven hooguit inzicht in wat de bestuurders die de reglementen op schrift stelden belangrijk vonden of wat zij voor het grijpen hadden aan instructies van instellingen elders. Slechts zelden komt het geleefde leven in beeld. Op momenten waar Bosman het dagelijks leven dichterbij haalt en grillen en afwijkingen blootlegt, komt er opeens vlees en bloed aan het gebeente en dat zijn de echt mooie — helaas wat schaarse — momenten. De kleine en grote kinderen worden dan echt persoonlijkheden en kunnen met hun soms dramatische geschiedenissen buitengewoon boeien of ontroeren. Bijvoorbeeld het kind dat als lidmaat werd geweigerd hoewel het toch 10 jaar in het weeshuis had gewoond en daar jarenlang catechisatie had gehad. Sommige schoolmeesters hadden geen gezag over de kinderen en dat kwam omdat ze zelf ook weeskinderen waren geweest. Het ging blijkbaar ruig toe in het klasje; de meester werd niet gespaard. Of het groepje weesjongens omstreeks 1700 dat beschikte over een sleutel van het huis — bewaard door de oudste jongen — en regelmatig buiten de deur verbleef. En dan de insluiper na 1800 die maanden lang een verhouding had met een van de weesmeisjes en zich schuil wist te houden op de meisjesslaapkamer. Regelmatig bedreven ze de liefde. Alle meisjes wisten ervan maar hielden hun mond stijf dicht, totdat de meid van het huis erachter kwam en de moeder inseinde. Het inmiddels zwangere weesmeisje moest het huis verlaten — zonder uitzet — en trouwde met haar vrijer. Gelukkig zouden ze niet worden omdat de jongen zich te buiten bleef gaan, ook aan anderen.

Bosmans verdienste is dat hij zijn onderzoek — regionaal en in eerste instantie voor Culemborg van belang — inbedt in de grote geschiedenis. Achtereenvolgens komen aan bod de Reformatie, de Opstand, het Rampjaar 1672, de Franse tijd, de eerste jaren van het Koninkrijk, Thorbecke en de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Geen boek dus met oogkleppen maar voortdurend luiken en luikjes geopend naar ontwikkelingen in de stad, het gewest, het land en zelfs het buitenland.

Het weeshuis binnen Culemborg werd gesticht in 1560 en het legaat van f47.000,- was heel ruim. Waar andere gestichten in de Republiek, vooral aan het eind van de achttiende eeuw, de broekriem moesten blijven aanhalen, hield men in Culemborg jaarlijks over en dat is eigenlijk altijd zo gebleven. Oorspronkelijk waren er 48 plaatsen, 24 voor jongens, 24 voor meisjes, maar vrijwel nooit heeft men deze bezetting gehaald. Doorgaans schommelde het kindertal tussen de 30 en de 40. Na 1800 waren de katholieke kinderen in huis in de meerderheid en besloot men — terwijl het bestuur